

Om Norske krigsdekorasjoner

Av Stian Bones

Formålet med dekorasjonsprosjektet og med boka Norske krigsdekorasjoner, er å undersøke om det er grupper eller personer som ikke er dekorert som fortjent på bakgrunn av hemmelighold, manglende kunnskap eller politiske forhold. Boka gir ingen oppsummerende eller syntetiserende konklusjon om dette hovedspørsmålet, men i forordet slås det fast: «Prosjektgruppens anbefaling er at ingen flere norske krigsdekorasjoner for innsats under andre verdenskrig skal utdeles.» Det vises til særlig to momenter som skal underbygge denne konklusjonen: Uilstrekkelig dokumentasjon og hensynet til likebehandling.

Aller først er det grunn til å understreke at vi nå, med denne boka, vet mye mer om den delen av norsk dekorasjonshistorie som knytter seg til andre verdenskrig - det vi kan kalle et norsk *dekorasjonssystem*. På dette området vil boka kunne fungere som et referanseverk. Prosjektet har gjennomført en omfattende granskning på et stort, men besværlig kilde-materiale - på noen områder rikt, på andre områder fragmentarisk. Men prosjektet har også gjort valg og tolkninger som uavhengig av tilstanden til kildematerialet framstår som problematiske.

For det første framstår utredningen som ganske «lukket». Leseren finner for eksempel veldig få ansatser til drøfting av mandatet. Det er underlig. Utredninger som dette åpner vanligvis med tolkning av mandatet – for å tydeliggjøre de valg man har gjort, peke på tolkningsmuligheter og komme fram til alternative anbefalinger. Dette mangler her, og det savnes.

Prosjektet er også «lukket» i den forstand at det i liten grad ser dekorasjonssystemet i sammenheng med større, sosiale minneprosesser om krigen

i Norge. Dette kan kanskje oppleves som en uberettiget kritikk, for i boka vises det stadig til at det finnes oppfatninger ute i samfunnet om både det ene og det andre. Men dette viser seg stort sett å være henvisninger til de påståtte *misforståelser som prosjektet har korrigert* – om krigsseilere, partisaner, Milorg eller kommunistledede sabotasjegrupper. Mer utbredte forestillinger om krigen i Norge forteller prosjektet lite om. Dermed kommer prosjektet også til kort i den større debatten om forholdet mellom dekorasjoner, anerkjennelse og sosialt minne – altså det som handler om identitet og historie, og som tross alt er det folk flest bryr seg mest om.

Her har prosjektet rett og slett gått glipp av poenger og refleksjoner. For hvor mye har egentlig dekorering betydd for kollektiv erindring i Norge? Jo, det må ha hatt svært lite å si for hovedsubjektet i fortellinga. I den patriotiske minnekulturen etter krigen var motstand det viktigste temaet, og dermed framsto motstandsbevegelsen som det viktigste subjektet. Dette kan ikke ha vært en følge av dekorering, for som *Norske krigsdekorasjoner* viser klart: Militær og sivil motstand ble i regelen *ikke dekorert i Norge*. De udekorerte heltene var allikevel et sterkt symbol, fordi heltene og folket på en måte bekreftet hverandre: Motstandsheltene var vanlige nordmenn, og på den andre siden var de frambrakt av et folk som også gjorde motstand. De framsto som folkets spisse ende. Av slike grunner var det kanskje enklere for Hjemmefrontens ledere å frasi seg dekorasjoner – anerkjennelsen hadde de uansett.

For andre, utenfor ledelsen, har det fortont seg annerledes – for krigsseilere, partisaner eller kommunistledede sabotasjegrupper, og dessuten for brede strømninger både i hjemmefronten og utefronten. For disse har antakelig dekorasjoner betydd mer med tanke på følelsen av anerkjennelse og inkludering i sosiale minneprosesser. Historikerprosjektet kunne ha viet mer oppmerksomhet til forhold som dette. Krigsseilere hadde det tøft. Partisanene, men også mange andre nord i landet, hadde nådeløse erfaringer med krigen. Hvis slike erfaringer skal ha den minste betydning for utøvelsen av skjønn i forhold til dekorasjoner, så må det i alle fall være i retning av raushet overfor slike grupper.

Utredningen hadde i det hele tatt stått seg på en mer avklart forståelse av minner og minnesteder, og på Forsvarets rolle i denne sammenheng. Er ikke dekorasjonssystemet, f. eks. de ritualer og den symbolproduksjon som knyttet til Krigsmedaljen, i seg selv et minnested? Og er ikke Forsvarsdepartementets dekorasjonsbyråkrati (og også dekorasjonsprosjektet) svært tydelige minneagenter? Det er det gode grunner til å mene, og derfor er det også gode grunner for å stoppe opp og reflektere over Forsvarsdepar-

tementets praksis. Da regjeringen besluttet, etter råd fra dekorasjonsprosjektet, å ikke tildele nye medaljer for innsats under andre verdenskrig, uttalte forsvarsminister Ine Eriksen Søreide: «Manglende dekorering er ikke det samme som manglende anerkjennelse.»¹ Det er greit å være enig i at det finnes mange andre former for anerkjennelse enn dekorering. Men det er samtidig lett å se, fra et faglig ståsted, at spørsmålene om dekorasjoner og anerkjennelse historisk sett har vært tett forbundet – helt fra krigen og fram til i dag. Dersom en i dag velger å ikke dele ut flere medaljer, slik regjeringen har bestemt, så må det skje under visse vilkår. Det er for eksempel ikke faglig begrunnelse for å hevde at dekorasjonsprosjektet ikke skal eller bør blandes med spørsmålet om anerkjennelse. Det er å bygge på en uholdbar forutsetning. Da må det heller gjøres klart at vedtaket er fattet i visshet om at det *er* en sammenheng mellom dekorasjon og anerkjennelse, men at man ikke vil gi flere dekorasjoner likevel.

Historikerprosjektet nevner også *en passant* (s. 213) at vår forståelse av hva «særlige fortjenester av Norges forsvar» er, nok har endret seg fra krigen og til i dag. Dette er egentlig et sentralt poeng som burde ha vært tatt opp innledningsvis. I dag ser vi på andre verdenskrig som en total krig – en krig som mobiliserte alle samfunnets ressurser, og som virket tilbake på og påvirket nær sagt alle sider ved samfunnet. Og fordi vi ser det slik, er det mange – også utenom det militære – som kan ha utmerket seg for «Norges forsvar» og som vi i dag synes det er naturlig å framheve. Kanskje burde man ha innstilt fylkesmann Hans Gabrielsen til Krigskorset – på lik linje med general Fleischer? Uten Gabrielsen ville det ikke ha vært mulig å drive felttoget ved Narvik. Eller, for å ta et annet eksempel: Hva med de mange over hele landet som organiserte flyktingetrafikken, med fare for sitt eget liv?

Dette er forhold som kunne ha vært vurdert her, men som prosjektet ikke har gått inn på. Støtet settes i stedet inn på å forklare systemets logikk og indre sammenheng, og forfatterne hevder videre at denne logikken også er gyldig i dag. Jeg mener altså at det kan settes spørsmålstegn ved visse argumenter som har underbygd dekoreringssystemet. I dag bør vi i større grad trekke inn folks erfaringer, bredere sosiale minneprosesser og historiefaglige begreper og analytiske kategorier (jf. begrepet «total krig»).

1. Jf. pressemelding av 6. januar 2017, tilgjengelig på <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/historikerprosjektet-har-konkludert/id2526328/>

Videre er det også et spørsmål om vi bør la oss binde av beslutninger gjort av Hjemmefronten og av regjeringen – fra 1946 – om at militær og sivil motstand ikke skulle dekoreres. Det er nemlig dette regjeringsvedtaket som er grunnlaget for at kommunistledede motstandsgrupper ikke ble tildelt dekorasjoner, og at Milorg (som regel) heller ikke fikk det. Ble det oppfattet som legitimt av dem det gjaldt? Med andre ord: Hadde de berørte tillit til dekoreringssystemet, slik det ble utformet etter krigen, eller la det grunnlag for ny motstand, for å bruke det uttrykket?

Om vi nå allikevel skal se mer snevert på denne problematikken, på dekoreringssystemets indre logikk, slik prosjektet i all hovedsak har gjort, framkommer det også da noen tydelige skjevheter? Historikerprosjektet finner små skjevheter. Og de hevder at ethvert forsøk på å rette opp de små skjevheter som finnes, bare vil skape nye. En lesning av denne boka kan lett føre til en annen konklusjon. Det ser for meg ut til at det *er* forhold, det *er* skjevheter, som prosjektet og departementet kunne ha ryddet opp i.

Tildeling av Krigsmedaljen *post mortem* kunne her vært en egnet løsning. Praktiseringen på dette området må ha skapt urettmessige forskjeller, for eksempel for deltakerne i den kommunistledede motstandsbevegelsen. Det går fram at Pellegruppas falne ble tildelt Krigsmedaljen, men ellers var det ytterst få blant disse som fikk den. Så vidt jeg kan se, kan det heller ikke godtgjøres at Forsvarsdepartementet var *mot* flere tildelinger. I 1948 ba departementet om mer dokumentasjon i forbindelse med vurdering av tildeling. Slik jeg leser dette, er det sannsynlig at intensjonen faktisk var tildeling, men NKP kom ikke tilbake med et svar. Hvorfor stopper man ikke opp og reflekterer rundt dette? For hva var situasjonen i 1948? Jo, ulike leire av norske kommunister rettet svært skarpe beskyldninger mot hverandre. Det var steile fronter, stridigheter, partisplittelse. Er det sannsynlig – i denne situasjonen – at de ulike fraksjonene ville bidra med dokumentasjon om hverandre; at de ville henge medaljer på hverandres skuldre? Hvis det er denne opphavssituasjonen som forhindret en Krigsmedaljen *post mortem* til de uavhengige sabotørene som ga det ytterste offeret, så bør vi rette opp i det. Og er det da noen som myndighetene ikke finner fram til, så er det beklagelig, men man har da uansett gjort mer rett enn galt. (Kriteriet om at det skal være noen nære slektninger til å ta imot, måtte en her se bort fra.)

Krigsmedaljen *post mortem* kunne også ha vært tildelt mange partisaner. Jeg er grunnleggende utilfreds med drøftingen som ligger til grunn for konklusjonen om at partisanene ikke skal dekoreres. For det første er

det både faglig ubegrunnet og minnepolitisk ufølsomt å bruke 2/3 av teksten om partisanene til å fortelle om forhold under den kalde krigen. Man må holde seg til fortjenester under krigen. Og videre, når det gjelder på drøftingen av krigsinnsatsen, så må vel den innebære en sammenlikning med norske agenter i tjeneste for Secret Intelligence Service (SIS). I hvilket omfang dekorerte egentlig norske myndigheter SIS-agenter? Det går ikke fram av boka, men det ser ut til å ha vært mange dekorasjoner. Hva er det da, prinsipielt sett, som skal stille denne gruppen i en annen kategori enn de nordmenn som rapporterte til NKVD eller Nordflåten? Det pekes på: 1) at de måtte signere en taushetserklæring (hvilket vel også var tilfellet for SIS-agentene); 2) at dekorasjoner var vertslandets ansvar, altså Storbritannia og Sovjetunionen. Så vises det også til to andre punkter der det kan påvises klarere forskjeller, nemlig 3) at partisanene tok ordre fra sovjetiske hemmelige tjenester *uten at norske myndigheter var involvert* (forskjellen ligger her i at norske myndigheter var informert og involvert når det gjaldt mål og metoder for SIS-agentene), og endelig 4) allianseforholdet til Sovjetunionen var «annerledes» enn til Storbritannia.

De to siste punktene handler altså om alliansesamarbeidet. Norge var som kjent alliert med begge statene; med Sovjetunionen fra 22. juni 1941. Det kom umiddelbart til syne på Svalbard, da utenriksminister Trygve Lie i juli 1941 gikk med på en britisk-sovjetisk plan om okkupasjon av øygruppa – under to forutsetninger: For det første at Norge ble trukket med i et trelandssamarbeid, og for det andre at Sovjetunionen igjen måtte opprette diplomatiske forbindelser med Norge (det skjedde 5. august). At regjeringens holdning etter 1941 fortsatt var tvetydig og preget av uro og usikkerhet omkring Sovjetunionens politikk, er klart. Men denne uroen er en faktor som vi ikke kan kreve «overført» til partisaner eller andre som gikk inn i aktiv motstand – vi kan ikke kreve av dem at de tenkte slik som regjeringen, særlig når det ikke var mulig for dem å oppnå kontakt med norske myndigheter. Vi må først og fremst vurdere det de gjorde. Anders Buraas, som forhørte tre partisaner som kom seg over til Sverige i 1943, skrev i forhørsreferatet at de tre hadde sagt at det var det samme om «opplysningene deres kommer til engelskmenn eller russere, bare det gagnar Norge».² En annen mulig innvending mot partisanene er at de ikke formelt ble avgitt fra Norge til Sovjetunionen – at de ikke var «attasjert».

2. Jf. Morten Jentoft, *Mennesker ved en grense. En beretning om folk i Øst-Finnmark i historiens drama*, Oslo 2005: 153. De tre var Ragnvald Mikkelsen, Otto Larsen og Emil Isaksen. Det er også andre eksempler på partisaner som kom i kontakt med norske myndigheter og som da avla rapport, f. eks. Torstein Raaby og Alfred Henningsen.

Men altså: Var man fra Øst-Finnmark og skulle drive aktiv motstand, hvor skulle man da reise hen? Og dessuten: I mange tilfeller var vel dette også praksis med SIS-agentene, som britene ofte rekrutterte selv?

Disse resonnementene bygger på den forutsetningen at SIS-agentene ble inkludert i dekorasjonsregimet, og det er da jeg synes det er vanskelig å trekke opp prinsipper som gjør at partisaner skal utelukkes. Og så er det et tilleggsmoment: *Hvis* man i dag skulle trekke inn breiere erfaringer av krigen, det som agenter og motstandsfolk opplevde, presset og truslene, så må jeg si meg enig med Ragnar Ulstein: «Ingen hadde det så hardt som de agentene som opererte i Finnmark og Troms – alt annet blekner faktisk.»³ Derfor er det vanskelig å forstå at dette ikke skal kunne regnes som «personlig innsats for Norges sak», og at ikke Krigsmedaljen blir utdelt til de partisanene som falt.

Et vanlig utgangspunkt for historiske utredninger av denne art er et ønske om å skape rettferdighet, sette et punktum, forsonse. *Norske krigsdekorasjoner* er i så måte blitt et ureint produkt. På den ene siden er det bra at det nå er slått fast at militær og sivil motstand i regelen ikke ble dekorert i etterkrigstida. Dette kan i seg selv bidra til oppklaring. Men etterkrigstida produserte også forestillinger som nedtonet eller mistenkeliggjorde innsatsen til grupper eller personer. Slike forhold er det viktig at et prosjekt som dette reflekterer over, og i den grad det er mulig, bidrar til å overkomme. Omtalen av partisaner eller krigsseilere er ikke et bidrag til dette. Her er også andre eksempler på at tradisjonelle minnehistoriske skjevheter blir vedlikeholdt. Krigserfaringene i Finnmark kan nevnes. Boka unnlater for eksempel å nevne tragedien ved Hopseidet. Seks sivile ble her skutt av en tysk innsatskommando den 6. mai 1945. I mange avisartikler og dokumentarbøker har det vært hevdet at en norsk befalingsmann engasjerte sivile som vaktposter og altså knyttet dem til militær tjeneste. Hvis det er riktig, så burde vel også de sivile ha blitt dekorert? I et annet tilfelle i Finnmark som gjelder en operasjon på skøyta «Glimt», der to sivile ble drept, ble det derimot utdelt Krigsmedaljer *post mortem* (s. 218). Tragedien på Hopseidet inngår i en periode som kan kalles «Finnmarkskrigen» eller «Frigjøringen av Finnmark». Her opplever jeg at det av og til forekommer språkbruk som ikke samsvarer med folks erfaringer. Det kommer til uttrykk i setninger som at «det var i innsatsen de norske styrkene la ned for å fylle tomrommet tyskerne etterlot seg at grunnlaget for dekorering ble lagt» (s. 217). Et «tomrom» må jo utgjøre

3. Ragnar Ulstein til forfatteren, 7. februar 2017.

et tynt grunnlag for dekoreringer. Legger man godviljen til, så skjønner man hva forfatterne har ment med dette, men for folk og soldater som var til stede, var det *krigen* som rådde grunnen.

Norske krigsdekorasjoner starter med en anbefaling om ikke å dele ut flere medaljer. Jeg tror prosjektet kunne ha møtt større forståelse om dette ble konklusjonen på arbeidet, og at denne konklusjonen bygde på en ny forståelse av flere enkeltgruppers krigserfaringer.